

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Akdeniz Bölgesi'nde Kentleşme Sürecinin Kırsal Bileşenleri: 70 Yıl Sonra Erdemli^{1,2}

Rural Constituents of the Urbanization Process in the Mediterranean Region: Erdemli after 70 Years

Ulaş Bayraktar,¹ Burak Beyhan,² Nilgün Kiper,³ Ali Cenap Yoloğlu,² Hakan Erkılıç⁴

¹Mersin Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Mersin

²Mersin Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Mersin

³Karadeniz Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Trabzon

⁴Mersin Üniversitesi, Radyo Televizyon Sinema Bölümü, Mersin

ÖZ

Bu metin çerçevesinde yapmayı amaçladığımız, günümüz Türkiye kırsal hayatının kentsel boyutlarını teşhis etmek. Ana savımız, son dönemin kırsal gelişmelerinde kentsel öğelerin de, en azından belli coğrafyalarda, görmezden gelinemeyecek bir önem arz ettiği olacak. Bu niyetle, Mersin'in Erdemli ilçesi üzerine yürüttüğümüz çalışmanın bulguları ışığında zirai faaliyetlerin yani en temel kırsal öğelerden birinin devamı ve bu sektörün yeni koşullara uyum sağlama sürecinde kentsel imkanların büyük önem taşıdığı savını sınavacağız. Bunun için öncelikle Türkiye'de tarımın geçirdiği özellikle son 1980 sonrası değişimi kısaca tartışıp, bu dönüşümün Erdemli gibi kırsal yerleşim yerlerinde izlediği farklı seyri ele alacağız. 1940'larda 0-300 m rakımdaki kıyı kuşağında narenciye, turfanda sebzeçilik gibi emek yoğun ve küçük aile işletmeciliğine bağlı gelişen entansif tarım faaliyetlerinin yaygınlaşmasıyla başlayan kırsal nüfusun kıyılaşıma sürecinin, zamanla kıyı bölgelerinin kentleşmesine ve giderek bu yerleşmelerin Çukurova kent bölgesiyle bütünleşme sürecine dönüşmüş olduğu ilk hipotezimiz olacak. Erdemli'nin tarımsal faaliyetlerinin devamında gayr-ı zirai diğer kentsel imkanların rol oynadığı da diğer bir iddiamızı teşkil edecek.

Anahtar sözcükler: Erdemli; kır-kent ilişkileri; tarımsal üretimin dönüşümü.

ABSTRACT

The primary aim of the present paper was to identify the urban dimension of rural Turkey. The main thesis is that urban factors, particularly in certain regions, have undeniable importance in recent rural developments. To that end, the great importance of urban possibilities in both the continuity of agricultural activities and the adaptation of the agricultural sector to new conditions is emphasized, supported by findings of a case study conducted in Erdemli. To identify the role of urban constituents in sustaining rural life, the transformation of the agricultural sector in Turkey since the 1980s is briefly described, followed by a discussion of the different courses this transformation has taken in rural settlements such as Erdemli. The primary hypothesis is that an agglomeration of the rural population in the coastal zone, caused by proliferation of agricultural activities based on labor-intensive work and family-run management, including citrus and early vegetable production in the coastal zone of 0–300-meter altitude in the 1940s, was urbanized as these settlements integrated with the Çukurova city-region. The secondary hypothesis is that non-agricultural urban possibilities have played an important role in the continuation of agricultural activities in Erdemli.

Keywords: Erdemli; urban-rural relations; transformation of agricultural production.

¹Bu çalışma, 113K632 numaralı TÜBİTAK araştırma projesi kapsamında gerçekleştirilebilmiştir.

²Bu metin 16-17 Nisan 2015'te Eskişehir'de düzenlenen Kent Araştırmaları Kongresi'nde bildiri olarak sunulan metnin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

Geliş tarihi: 01.07.2015 Kabul tarihi: 10.12.2015

İletişim: Ali Cenap Yoloğlu.

e-posta: acyoglu@mersin.edu.tr

Giriş

6360 sayılı yasal düzenleme ile Büyükşehir Yasası'nda yapılan değişiklik, büyükşehirlerin sınırlarını il geneline genişleterek eskiden kırsal statü sayılan köylerin mahalleye dönüşmesine sebep oldu. Böylelikle, demografik niteliklere bağlı olarak tanımlanan idari kent/kır ayrımını sürdürmek iyiden iyiye zorlaştı. Bu zorluğa, sosyo-ekonomik ve kültürel kır/kent ayrımının güçlükleri de eklenince kırım nerede bittiği, kentin nerede başladığına dair tartışma çok daha ilginç bir hal aldı.³

Kent ve kırım karşıtlığına dair kestirme çıkarımlara yönelik itirazların yeni olduğunu söylemek haksızlık olacaktır. Kırdan kente göçün sonrasında ulaşılan kente uyum sağlamakta kırsal geçmiş ve bağlantıların enformel dayanışma ağları ve zaman zaman kırdan sunulan desteklerle geçişi yumuşatabilir. Mübeccel Kıray (1982: 16-17) bu gibi geçişe destek olan yapılara tampon mekanizma adını verir:

Görel olarak daha hızlı ve daha kapsamlı değişme hallerinde, her iki temel yapıda da görünmeyen, fakat oluşum içerisinde beliren ve bütünleşmeyi sağlayan kurumlar ve ilişkiler ortaya çıkar ya da eski kurumlar yeni fonksiyonlar kazanır. Bu hal, sosyal yapının her kurumu, ilişkisi ya da bunlarla ilgili değerlerin hepsinin aynı anda ve aynı hızla değişip, aynı süre içerisinde yeni bir yapı haline gelmemesinden doğar. Değişmenin bunalmış olmasını sağlayan, çözülmenin önüne geçen ve her iki sosyal yapıya da ait olmayan bu yeni beliren kurumlar, ilişkiler, değerler ve fonksiyonları biz «tampon mekanizmalar» terimi ile ifade ediyoruz. Bu «tampon mekanizmalar» sayesinde, sosyal yapının çeşitli yönleri birbiri ile bağlanır, fonksiyonel bütünüün parçası olmayan taraflar kaybolur. Bu şekilde toplumun orta hızda bir değişme oluşumunda da görel bir denge halinde kalması olanağı bulunur

Bu anlamda, Türkiye'nin kentleşme sürecinde kırsal ya da kır kökenli bazı ilişki ve kaynakların bir tampon mekanizma olarak işlev gördüğünü söyleyebiliriz.

Bu çalışmanın amacı, yukarıdaki saptamanın diğer çehresini yani Türkiye kırsalının kentsel boyutlarını teşhis etmek. Başka bir ifadeyle, ana savımız, son dönemin kırsal gelişmelerinde kentsel öğelerin de, en azından belli coğrafyalarda, görmezden gelinemeyecek bir önem arz ettiği olacak. Bu niyetle, Mersin'in Erdemli ilçesi üzerine yürüttüğümüz çalışmanın bulguları ışığında zirai faaliyetlerin yani en temel kırsal öğelerden birinin devamı ve bu sektörün yeni koşullara uyum sağlama sürecinde kentsel imkanların büyük önem taşıdığı savını sınavacağız.

Kırsal yaşamın idamesinde kentsel bileşenlerin oynadığını iddia ettiğimiz rolü teşhis edebilmek için öncelikle Türkiye'de

³ Bu ayrımın gri tonlarını tartıştığımız bir çalışma için bkz. Kiper ve ark. (2014).

tarımın geçirdiği özellikle son 1980 sonrası değişimi kısaca tartışıp, bu dönüşümün Erdemli gibi kırsal yerleşim yerlerinde izlediği farklı seyri ele alacağız. 1940'larda 0-300 metre yükseklik aralığındaki kıyı kuşağında narenciye, turfanda sebzeçilik gibi emek yoğun ve küçük aile işletmeciliğine bağlı gelişen entansif tarım faaliyetlerinin yaygınlaşmasıyla başlayan kırsal nüfusun kıyılılaşma sürecinin, zamanla kıyı bölgelerinin kentleşmesine ve giderek bu yerleşmelerin Çukurova kent-bölgesiyle bütünleşme sürecine dönüşmüş olduğu ilk hipotezimiz olacak. Erdemli'nin tarımsal faaliyetlerinin devamında gayrı-zirai diğer kentsel imkanların rol oynadığı da diğer bir savımız olacak.

Türkiye'de Tarım

Çağlar Keyder Türkiye tarımında küçük mülkiyetin yaygınlığının tarihsel köklerini araştırırken, aslında Anadolu'nun büyük bölümünde köleci emeğe dayalı bir tarımın hiç bir zaman geçerli olmadığını belirtir. Öyle ki Bizans döneminde dahi Anadolu eyaletlerinde, üretimin küçük köylü-güçlü merkezi otorite ilişkisi içinde malikâneler ve serfleşme gerçekleşmemiştir. Osmanlı döneminde, imparatorluğun çekirdeğini oluşturan Anadolu ve Balkan eyaletlerinde feodalleşmeye yani "toprak edinen yöneticilere devletin karşı çıkması köylülüğün bağımsızlığının uzun dönemli garantisi oldu." Bağımsız köylü - otoriter devlet ilişkisi, kiracı durumunda olan, "emeğini serbestçe kullanabilen ve müdahaleye uğramadan üretimini tamamlayabilen" köylü hanenin yıllık üretimi üzerinden alınan vergiye dayanıyordu. Devletin merkezi otoritesinin zayıfladığı dönemlerde kendini gösteren büyük toprak sahipliğine dayalı güçler 1830'larda yeniden gücünü merkeze teslim ettiğinde, Osmanlı'da tarım üretimi dünyadaki yeni ekonomik oluşumlara entegre olma yolundaydı. Bu süreçte küçük meta üreticisi köylüler ile merkezi devlet otoritesi arasında bir çözülme yaşanacağı düşünülürken, tam tersi kapitalist dünyaya hammadde üreten ticari tarıma yönelecek küçük köylüyü destekleyecek yönde politikalar geliştirilmişti. Bir taraftan 1858 Arazi Kanunnamesi ile toprağında kiracı olan köylüye tapu verildi, bir taraftan da geniş bataklık arazilerin kurutulması yoluyla üretilen ve işlenmeyen araziler yarı göçebe aşiretler ve kaybedilen topraklardan gelen göçmen ailelere dağıtılarak küçük meta üretici sayısı giderek genişliyordu. Bu süreç içinde, özellikle Ege'de kapitalist tarımsal üretim gerçekleştirmek isteyen yatırımcılar başarılı olmadı, çünkü bu geniş çiftliklerde ücretli çalıştıracak yeterince insan bulamadılar. Keyder özellikle bu dönemde kıt olanın tarım toprağı değil, işgücü olduğuna özellikle dikkat çeker. Bu ortamda oluşan çiftliklerin piyasadaki işleyişini de bir bakıma aile emeğine bağlı küçük çiftçilerin belirleyici olduğu yapılan saptamalar arasındadır (Keyder, 2009, 257-74).

Faruk Tabak'ın küçük üreticilerin 19. yüzyıla kadar önemini koruması, sadece merkezi otoritenin kollayıcı politikalarıyla açıklanamayacağını, küçük üreticilerin değişen pazar ilişkilerine kendilerini nasıl adapte edebildiklerinin araştırılması gere-

ğine dikkat çekerek kırsal hanelerin durağan değil, tersine yeni eğilimlere bağlı olarak yeniden yapılanan kurumlar olduğunu belirtir. Yazar, Doğu Akdeniz kıyı kuşağında, bugünkü Suriye topraklarında, 18. yüzyılda başlayan ve 19. yüzyılda kendini belli eden ticari tarımın gelişim sürecini irdelerken küçük köylü işletmelerin öncelikle tarımsal üretim pazarının canlanmasına koşut olarak gelir düzeylerinde bir artış olduğunu belirtir. Pazar düzenli üretim yapabilme koşullarını sağlamak için üretim sahasında çok çeşitli ve dönüşümlü ekim yöntemlerini uygulayan küçük köylü işletmeleri bu süreçte toprağın verimliliğini arttıracak ürünler devreye sokar. Bostan ürünleriyle başlayan bu ürün çeşitlenmesi domates ve patates gibi sebzelerin de eklenmesiyle daha da çeşitlenmiştir. Bahçe tarımının yaygınlaşması ürün çeşitliliğini getirmiş ve pazara arz edilen ürün miktarında da artış olmuştur. Ürün çeşitlenmesiyle birlikte emek kullanımında ve tarım tekniklerinde de değişimler görülmüştür. Bu döneme kadar tekstil sektörüne yarı mamul madde üreten köylüler, zamanlarının tamamını tarım işlerine ayırmak zorunda kalmışlar ve entansif tarım yöntemlerini kullanmaya başlamışlardır. Bölgenin tarımsal ekonomisini destekleyen bir diğer faktör ise, bölge coğrafyasının farklı yüksekliklerde farklı tarım ürünlerinin üretilerek, zamanla birbirini tamamlayan bir işbölümünün oluşabilmesidir. Kıyı bölgeler ihracata yönelik üretim yapılırken, iç ve yüksek kesimlerde tahıl ve hayvan üretimi yapılarak kıyı bölgesi insanların temel gıda maddeleri üretiliyordu. Tabak bu süreci aktarırken Doğu Akdeniz’de 17. yüzyılda yapısal rolünü kaybetmiş olan kırsal mülkiyet biçiminin, dünya ekonomisiyle bütünleşme sürecinde yeniden işlerlik kazanarak, bölgede yeni bir üretim organizasyonun ve coğrafi uzmanlaşmanın oluştuğunu göstermiştir. Bu süreçte de en önemli faktörün toprak değil, emek olduğu ve göçmen işgücünün de devreye girmesiyle üretim ilişkilerinin karmaşık bir hal aldığı ortaya konmuştur (Tabak, 1998, 139-57).

Bahattin Akşit 1963-1991 yılları arasında Türkiye tarım istatistiklerine göre 1000 dekar’ın üstünde işletme büyüklüklerinde bir artışın gözlemlendiğini, ancak 1-100 dekar ve 101-200 dekar işletme kategorisinde çok büyük değişikliklerin olmadığına ve ülke tarımında “küçük meta üreticilerinin yaygın ve yerleşmiş olduğu gerçeğine” dikkat çekmiştir. Bu durum tarım sektöründe hiç bir şeyin değişmediği anlamı taşımadığını, aksine küçük işletmeler halen küresel piyasaya ürün üretilip, teknoloji kullanımı ve tüketim talepleri değişmesine rağmen var olabiliyorlarsa; bir şeylerin ciddi biçimde değişmesi gerektirdiğini hatırlatır (Akşit, 2006, 143-145). Küçük tarım işletmelerinin bazı bölgelerde üretimlerine devam etmesinde bölgenin pazara entegre olma süreci, aile emeğinin yeniden organizasyonu, aile ekonomisi içinde başka sektörlerden gelen kaynakların kullanımı, kadın emeği, emek piyasası gibi faktörlerin üretim sürecindeki yeri sorgulanmalıdır.

Öte yandan zaman zaman merkezi iktidarın büyük toprak sahipliğini destekleyen yönüne dikkat çeken araştırmalar da

vardır. İmparatorluktan cumhuriyet rejimine geçişin ana faili olan İttihat ve Terakki’nin Anadolu eşrafı ile kurduğu yakın bir temas ve dayanışma içinde olduğu biliniyor. Hatta Önal (2014, p. 296), İkinci Meşruyet’in ardından büyük toprak sahipleri tarafından kurulan Osmanlı Çiftçiler Derneği’nin merkezinin İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin merkezi olduğunu belirtir. Cumhuriyet’in tarım politikaları da iktidarın büyük toprak sahipleri ile ittifakının devam ettiğini düşündürür. Önal (2014, pp. 289–290) büyük toprak sahiplerinin Erken Cumhuriyet döneminde hızla zenginleşmesine izin veren bu sıcak ilişkinin üç ayrı boyutta gözlenebileceğini düşünür: aşarın kaldırılması, toprak mülkiyetinin ilkel birikim yöntemleriyle merkezileşmesi ve toprak reformu tartışmalarının bertaraf edilmesi.

Büyük toprak sahipliğini destekleyen tutumun çok partili hayata geçişle Türkiye siyasetini hükümüne alan popülist politikalarla yumuşadığı söylenebilir de, 1980 sonrasında hakim yönelim olan neo-liberal politikalar küçük zirai üreticilerin üzerinde yoğun bir baskı oluşturdu. Küresel pazarlarla entegrasyon kaçınılmazlığı ve devletin ekonomi içindeki gerileyen varlığı, üreticileri ulusötesi baskı ve dalgalanmalara karşı korumasız kıldı. Bu da küçük üreticilerin tarımsal faaliyetlere devam edebilmesini zora soktu.

Diğer taraftan, küçük üreticilerin üzerindeki bu baskılar karşısında Akdeniz ve Ege’deki kıyı bölgelerin konumu istisnai bir nitelik taşıyor. Çünkü buralarda, tarımsal ürünü çeşitlendirme ve bu ürünleri bölgesel, ulusal hatta küresel pazarlara görece kolay ulaştırma imkanları, tarım dışı istihdam olanaklarının varlığı ile birleşince; küçük üreticilerin söz konusu baskılara direnme şansı daha fazla olabiliyor. Başka bir ifadeyle, kıyı bölgelerinde işaret edilen istisnai durumun sebebi zirai faaliyetlere yönelik kentsel destek mekanizmalarının gelişebilmiş olmasıdır. Bu anlamda, bildirimiz Keyder ve Yenel’in (2013b, pp. 170–171) “Türkiye’de salt tarımdan geçinen kırsal nüfus[un] azalmakta ve gelir faaliyetlerinin çeşitliliği açısından giderek artan oranda kırsal nüfus[un] kentsel kesimlerle benzeşen şartlarda” yaşıyor oldukları savını paylaşmakta ve bunun Erdemli özelinde ampirik olarak göstermeyi amaçlamaktadır.

Erdemli

Erdemli 4 Temmuz 1954’te ilçe oluncaya kadar, bugün ilçenin ortasından geçen Alata Deresinin doğusu Mersin, batısı ise Silifke ilçe sınırları içindeydi. Erdemli ilçesi Dağlık Kilikya’dan Ovalık Kilikya’ya, yani Taşeli Platosu’ndan Çukurova Bölgesi’ne geçiş niteliği taşıyan bir coğrafi karaktere sahiptir. Dolayısıyla Erdemli ilçe genelinde, özellikle kıyı boyunca, batıdan doğuya doğru düz ve verimli tarım arazisinin genişlediği görülür.

Osmanlı idaresinde Alata Deresinin batısı İçel Sancağı’nın Karataş Kazası, doğusu ise Tarsus Sancağı’nın Elvanlı Kazası sınırları içindedir. 18. yüzyıl kaynaklarına göre Karataş Kaza-

sında herhangi bir kasaba ve şehir büyüklüğünde bir yerleşme görülmez (Köse, 2013, p 57–58). İdari rolü 1870'de Yağda-Koyuncu Bucağı olarak yeniden belirlenen yöre halkının büyük bir bölümü yarı-göçebe yaşayan Yörük aşiretlerine mensuptu. Aşiretlerin son göçebe üyeleri 1960'larda yerleşik hale geçmiştir (Yalçın, 1993).

19. yüzyılda kıyı kuşağında öne çıkan yerleşmelerden biri Lamas Köyü, diğeri de Tömük nahiye merkezidir. Erdemli Köyü ise Alata Deresi üzerindeki taş köprüünün hemen yanında kurulmuş, Silifke - Mersin arasında bir menzil görevi üstlenmiştir. Alata İskelesi 20. yüzyılın başına kadar, kereste nakliyatının yapıldığı önemli bir iskele olmuştur (Mazak, 2011). Bugünkü Erdemli ilçesinin üzerinde bulunduğu coğrafyada, 16. yüzyıldan 19. yüzyıl sonuna kadar iki ayrı kaza birimi olmasına ve hem kara, hem de deniz ulaşımında sahip olduğu stratejik öneme rağmen 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar kırsal karakterini bütünüyle korumuştur.

Kıyı kuşağının tarım için çekici hale gelmesi, aslında Çukurova'nın 19. yüzyılın ikinci yarısında bataklıkların kurutulup, sulama kanallarının inşa edilerek yoğun tarım faaliyetlerine açılması ile başlar. Çukurova'nın geniş tarımsal sahasına yarı-göçebe unsurların ve Kafkas-Balkan göçmenlerinin iskânı ile emek unsuru temin edilmeye çalışılmıştır. Dünya ekonomisine hammadde üreterek var olma çabası Erken Cumhuriyet döneminde de sürecektir. Çukurova'da başlayan kıyı kuşağının tarımsal üretime açılması dalga dalga Akdeniz kıyı kuşağının henüz tarıma açılmayan bölgesine de yayılmaya başlamıştır. 1930'larda kıyı kuşağında narenciye üretimi yöre halkı tarafından benimsenmiş, Erdemli ilçesi kıyı kesimi boyunca akarsu kenarlarında ve özellikle Lamas, Tömük gibi kasabalarda limon üretimi önem kazanmaya başlamıştır. İkinci bir seçenek ise sebze üretimidir. Ancak tarımın yaygınlaşması için öncelikle kıyı ekolojisinin dönüşümü gereklidir. Sivrisineklerin kontrolü altında olan sulak alanların kurutulması yoluyla bir taraftan tarım alanı elde edilecek, bir taraftan da kıyıda yerleşmeye engel teşkil eden sıtma hastalığının kaynağı da ortadan kalkacaktır. 1930'lardan itibaren bataklıkların kurutulması bugünün genç kuşakları tarafından ekolojik bir tahribat olarak adlandırırken, önceki kuşaklar bunu bir başarı hikayesi olarak görmektedir.

Erdemli'nin kıyılaştırma sürecinde ikinci önemli dönem ise 1950-60 yılları arasındaki dönemdir. Bu süreçte ilçenin kuru olarak Erdemli'nin ilçe merkezi olması, sulama kanallarının inşa edilmesi, Silifke-Mersin Karayolunun inşası, bölge tarımının geliştirilmesi için araştırma yapmak ve bölgede bilinçli çiftçi yetiştirmek üzere 1948'de Alata Teknik Bahçivanlık Okulunun kurulması ve eğitime başlaması bu yıllarda önemli devlet yatırımlarıdır. İkinci dünya savaşının kırsal alanda, özellikle hayvancılıkla uğraşan kesim üzerinde yarattığı ekonomik baskı ise kıyılaştırma sürecindeki itici faktörler arasındadır. 20. yüzyıl boyunca böylesi kırsal nitelikler arz eden Erdemli'nin ekono-

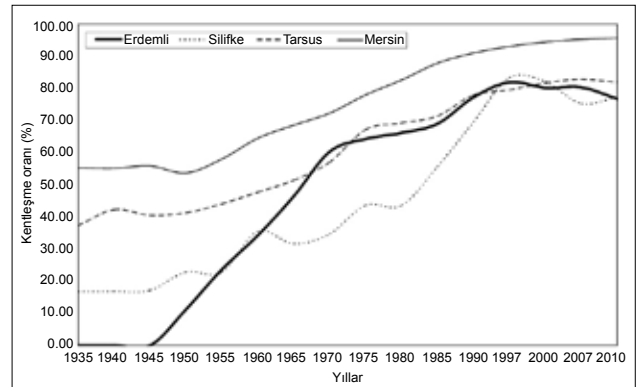
mik, demografik, toplumsal yapısı ve yapı çevresi kentsel bir yerleşim olma yolunda önemli değişimler geçirmiştir ve bugün Mersin metropoliten alanına hem fiili hem de yasal olarak dahil olmuştur. Ancak bu kentleşme sürecinde entansif tarımda yaşanan değişim ve gelişmeler kilit rol oynamıştır.

Dağdan İndim Kıyıya; Başladım Kentleşmeye

Giriş bölümünde de vurguladığımız gibi kentleşmeyi çok bileşenli yönüyle tanımlamak hayli güç. İlk akla gelen ve en çok başvurulan kriterlerden biri belli bir yerde yaşayan insanların sayısı ve belli bir alana düşen nüfus yoğunluğudur. Bu anlamda, kentleşme süreci en kaba anlamda bir yerleşim yerinde yaşayan insanların sayısının artmasıdır. Erdemli'nin kentleşme sürecine bu pencereden bakacak olursak, ilçenin kurulduğu 1950'li yıllar çok büyük önem taşır.

Şekil 1, Erdemli, ona komşu Mersin merkez ve Silifke ile Mersin merkezi ile simetrik bir konum paylaşan Tarsus'a ait, nüfusu 2000 üzerindeki yerleşim yerleri nüfusunun ilçe nüfusuna oranını gösteren eğrileri sunuyor. Başka bir deyişle, Y-ekseninde artış, nüfusun belli merkezlerde toplandığına işaret ettiği için bir yerleşik hayata geçiş sürecinin emaresi sayılabilir. Grafikte Erdemli'nin 1950'ye kadar kırsal nitelikte bir nüfusa sahip olduğunu görüyoruz. Aynı zaman diliminde Silifke ve özellikle Tarsus görece daha kentsel bir portre sergilerken, 1950 sonrasında Erdemli'nin yerleşim dağılımı hızlı bir şekilde bu iki ilçeye yetişiyor, hatta 1970 yılı itibarıyla onları geçiyor. Özellikle Silifke ile olan fark ancak 2000'lerde kapanıyor. Peki, bu hızlı değişim, yerleşikleşme ve hatta kentleşme nasıl açıklanabilir?

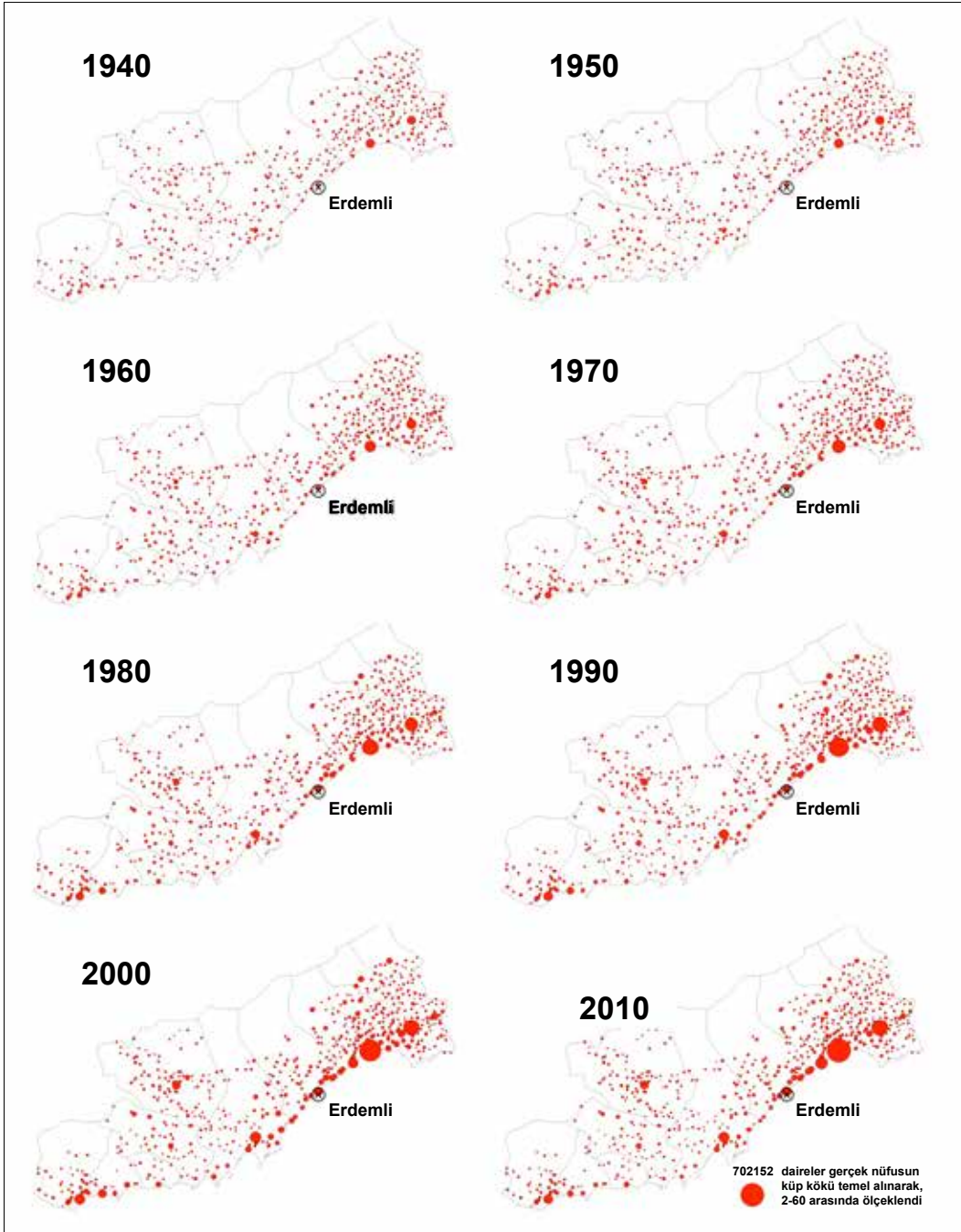
Akdeniz Bölgesi'nin topografyası denize paralel büyük bir dağ silsilesi ve dağların eteklerinde uzanan ovalardan oluşur. Bu fiziki coğrafya bölgedeki demografik ve sosyal dönüşümle de doğrudan paralellik gösterir. Nitekim bölgenin kentleş-

Şekil 1. Mersin, Erdemli, Silifke ve Tarsus'ta nüfusu 2000 üzeri olan yerleşim yerlerinin ilçe nüfuslarına oranı. (Kaynak: T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü [1937, 1940, 1945, 1954, 1961, 1963], T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü [1968, 1973, 1978, 1981, 1986, 1991, 2001], TÜİK [2015a, 2015b, 2015c], Beyhan ve Yoloğlu [2013]).

mesi, ilk adımda nüfusun ovaya inmesi yani yerleşimin kıyılaşması ile kendini gösterir. Bu süreç göçebe ve yarı göçebeliliğin giderek terk edilip Yörük ailelerin ovada yerleşik hayata geçişleri ile başlamıştır. Yerleşik hayata geçişin dinamiklerini tartışmak bu yazının kapsamını aşacağı için çok fazla detayına girilmeyecektir. Fakat akılda tutulması gereken, yerleşik hayata geçişin, yani kıyıya yerleşmenin, ekonominin ağırlığının hayvancılıktan tarıma ve diğer kentsel faaliyetlere kayması anlamına gelmiştir.

Erdemli'deki bu kentleşme sürecinin kıyılaşmaya koşut gittiğinin iddia edilmesinin sebebi ilçedeki beldelerin Mersin-Silifke kıyı hattı boyunca dizilmiş olmasında yatıyor. Erdemli'nin kentsel nüfusu diğer ilçelerin aksine ilçe merkezinden ziyade kıyı boyunca sıralanan beldelerde toplanmaktadır. Aşağıdaki Harita 1, bu tespitin ampirik sağlaması sayılabilir. Haritaların güneyinin Akdeniz olduğunu hatırd tutarsak, özellikle 1960'dan itibaren Erdemli nüfusunun kıyı beldelerinde artmakta olduğunu, bu alanlardaki kırmızı noktaların büyüklüğünden anlaşılabilir.

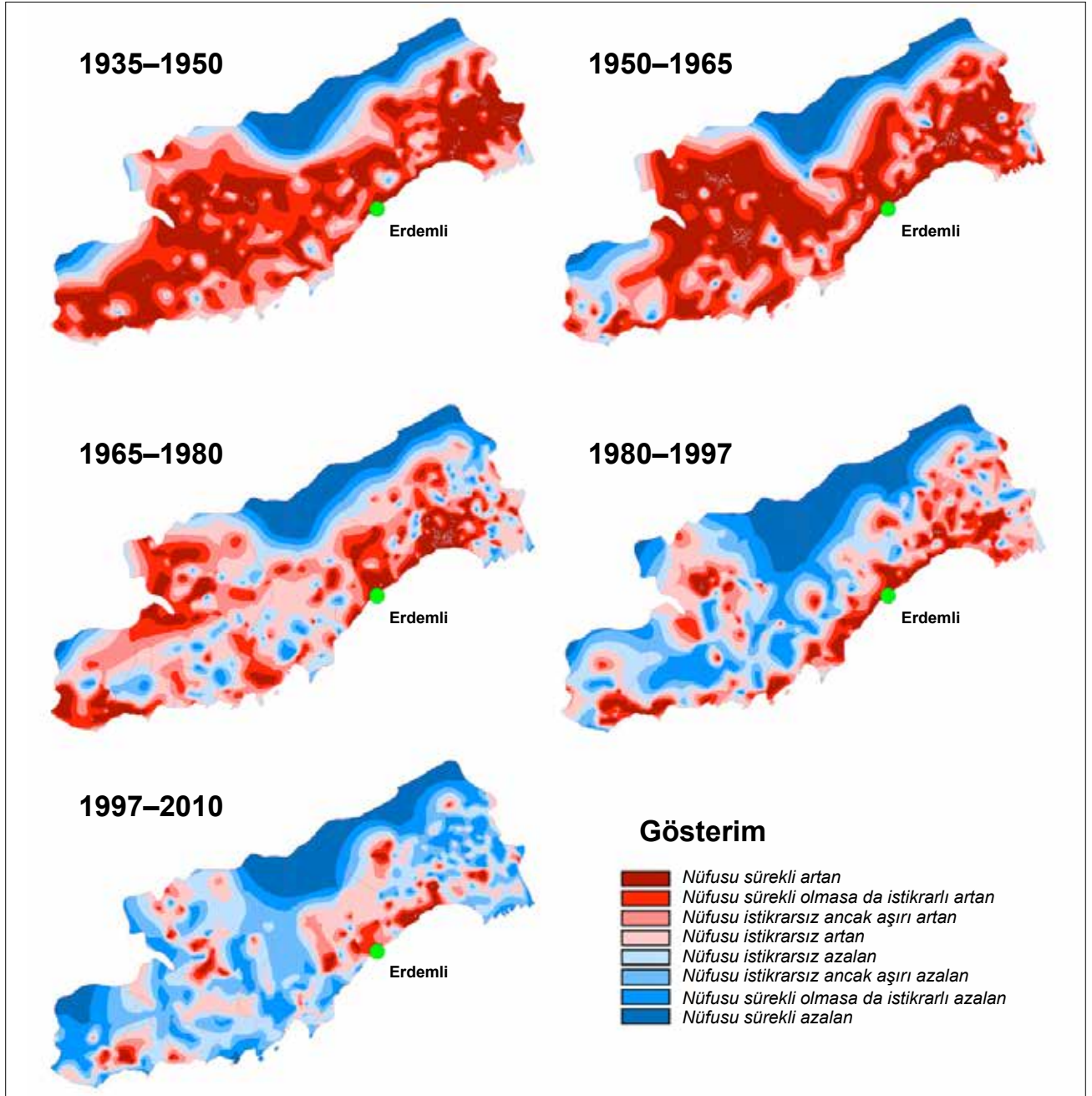
Harita 1. Mersin ilçelerinde nüfus artışı. (Kaynak: Beyhan & Yoloğlu, 2013).

Benzer bir manzarayı Harita 2'de de görebilmek mümkün. Sadece nüfus arttığı alanlar değil, nüfusun azaldığı alanlar da görselleştirildiğinde, kuzeydeki dağlık alanların net bir şekilde nüfus kaybettiği, özellikle 1980 sonrasında nüfusun gittikçe güneydeki kıyı alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir.

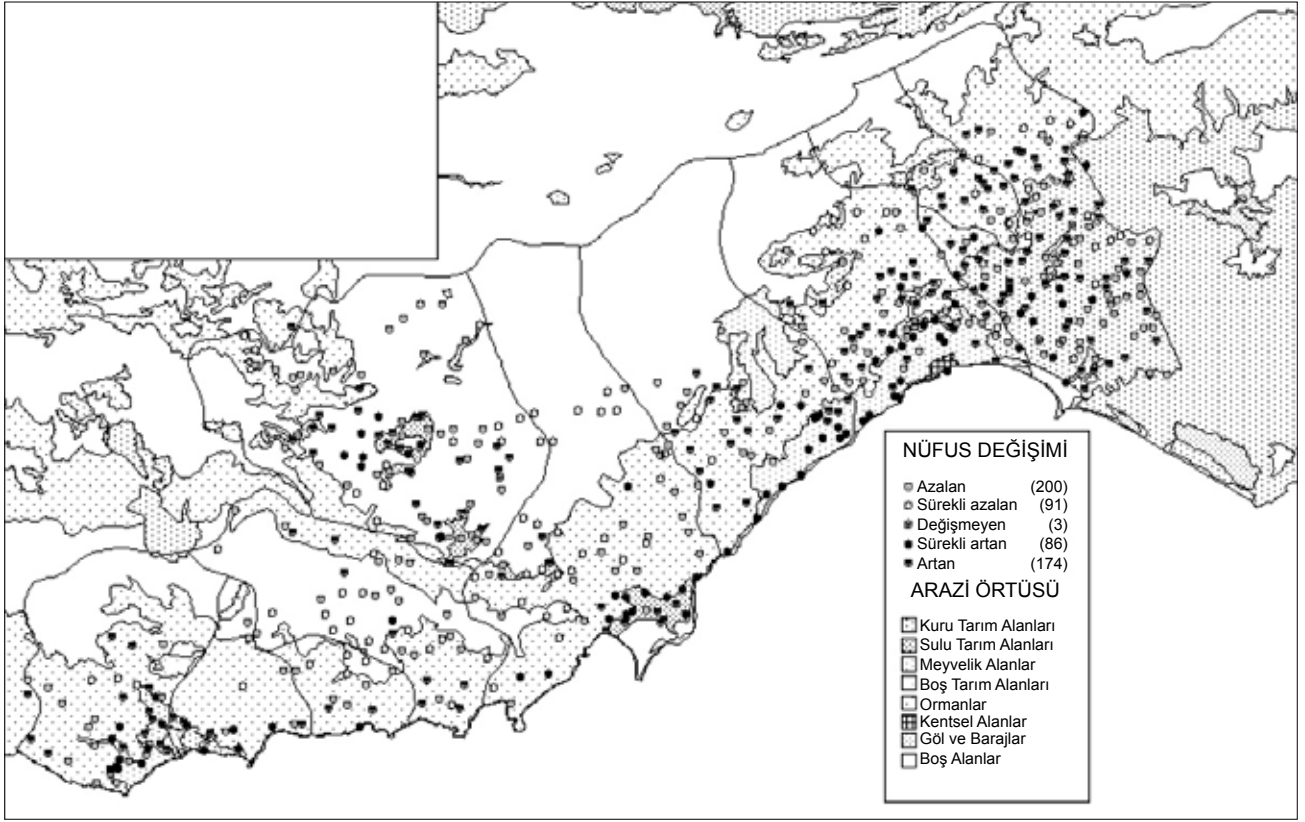
Haritalarda net bir şekilde görülen Mersin genelinin ve Erdemli özelinin kıyılaşmasını sadece deniz kenarına inmek olarak okuyamayız. Ekonomik gelişmelerin etkili olduğu bu demografik değişimin en önemli unsurlarından biri yöre eko-

nomisinin önde gelen sektörü olan tarımsal üretimdir. Harita 3, nüfus artışının yoğunlaştığı kıyı bölgelerinin aynı zamanda sulu tarım yapılan araziler ve meyve bahçelerinden oluştuğunu gözler önüne sermektedir.

Özellikle 1980 sonrası tarım politikalarında yaşanan gelişmeler çiftçilerin bu süreçte farklı stratejiler geliştirerek uyum sağlamaları zorunluluğunu getirmiştir. Küresel gıda üreticilerinin ulusal pazarda hakim pozisyona gelmeleri, üreticinin pazarlık gücünü çok zayıflatırken, rekabeti çok ağırlaştırmıştır. Artan

Harita 2. Dönemlere göre eş nüfus değişim türü eğrileri. (Kaynak: Beyhan & Yoloğlu, 2013).

Harita 3. Mersin'de nüfus değişimi ve arazi örtüsü. (Kaynak: Beyhan (2001).

rekabetin, birim araziden elde edilen verimi artırma baskısı da, tarımsal girdilerin (kimyasal gübre, ilaç, hibrit tohum vb.) ve üretim altyapılarının (özellikle sulama teknolojileri) çiftçiler için vazgeçilmez olması sonucunu doğurmuştur (Bor, 2014, pp. 92–93, 117–118).

Neoliberal dönemin söz konusu tarımsal üretim baskılarına karşı küçük üreticiler bir takım hayatta kalma stratejileri geliştirmek zorunda kalmışlardır. Erdemli, bu stratejilerin büyük bir kısmını gözleyebileceğimiz bir örnek vaka olması bakımından önemli bir yerleşim yeri sayılabilir. Yazının geri kalan kısmında, bir tarımsal üretim merkezi olarak bilinen Erdemli'nin, 1980 sonrası siyasi ve ekonomik gelişmelere karşı ne gibi stratejiler geliştirdiği tartışılacaktır.

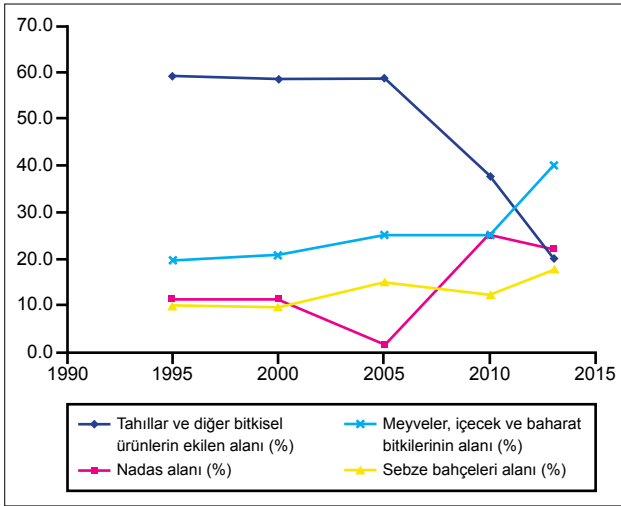
Tarımda Ürün Çeşitliliği ve Pazara Entegrasyon

Keyder ve Yenal (2013a, p. 71), Türkiye'nin 1980 sonrasında, geleneksel ticari tarım ürünleri için uyguladığı korumacı politikalarından vazgeçmesinin ve bu ürünlerin piyasalarının, alıcı şirketlerin gölgesinde, gitgide istikrarsızlaşmasının çiftçileri ürün yelpazelerini çeşitlendirmeye sevk ettiğini belirtir. Karadeniz'de çay ve fındık, Ege'de tütün üretimi bakımından yaşananlar bunu doğrulamaktadır. Seracılık çiftçilerin yetiştirdikleri ürünleri çeşitlendirerek, üzerlerindeki piyasa baskıları

na direnmelerine izin veren önemli bir imkan sunmuştur. Erdemli çiftçilerinin de böyle bir ürün çeşitlendirme stratejisine yöneldikleri görülmektedir.

Erdemli ilçesindeki toplam ekili alan büyüklüğü TÜİK verilerine göre 1995 ve 2013 yılları arasında 450.000 dekadardan (da), 325.000 da'a gerilemiştir. Bu daralmanın yanı sıra ekilen ürünlerde de önemli değişiklikler gerçekleşmiştir. Tahıl ve diğer bitkisel üretim yapılan alanlar 250.000 da'dan 75.000 da'a gerilerken; meyve yetiştirilen alan büyüklüğü 100.000 da'dan 125.000 da'a çıkmıştır. Bununla birlikte 50.000 da büyüklüğündeki nadas alanı 75.000 da'a yükselirken, 50.000 da olan sebze yetiştirilen alan aynı miktarda kalmıştır. Bu da oransal olarak tahıl yetiştirilen alanın toplam içindeki oranının 1995-2013 arasında %60'tan %20'ye gerilediğini, meyve ekilen alan oranının ise aynı dönemde %20'den %40'a yükseldiğini göstermektedir. Sebze ekilen alan oranı ise %10'dan yaklaşık %20'ye yükselmiştir. Bu da yörede tahıl ağırlığının yerini sebze ve meyve ekimine bıraktığının, yani endüstriyel ve piyasa değeri yüksek ürünlere doğru bir yönelme olduğunun net bir resmi-dir (Şekil 2).

Piyasa değeri daha yüksek ürünlere yönelimin başta gelen yollarından biri seracılıktır. Doğal iklim koşulları itibarıyla yetişmeyen ürünleri yetiştirmeye ve doğal olarak yetişebilen ürünlerin

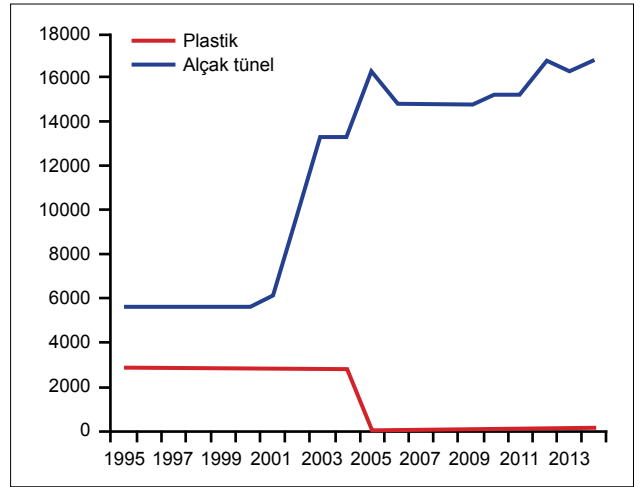

Şekil 2. Erdemli'deki ekili alanların ürün çeşidine göre değişimi (1995-2013). (Kaynak: TÜİK).

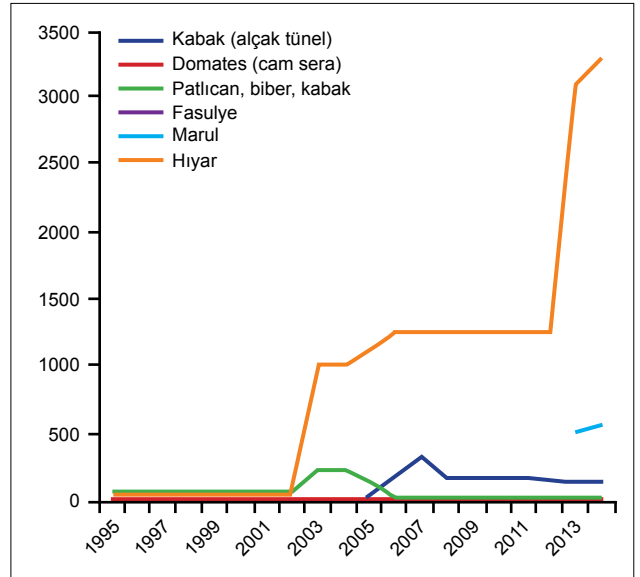
de mevsim dışı (turfanda) olarak yetiştirilmesine izin veren bu yapı özellikle Akdeniz ve Ege bölgelerinde güçlü bir eğilim haline gelmiştir (Keyder ve Yenal, 2013a, p. 72). Erdemli'de de gözlenen zirai ürün çeşitlenmesindeki en önemli unsurlardan biri şüphesiz seraların yaygınlaşmasıdır. Nitekim 1960 ve 1970'ler örtü altı sebze üretiminin Erdemli'de yaygınlaşmaya başladığı yıllardır. Önceleri "eğme" olarak adlandırılan basit strüktürle oluşturulan örtü altı sebze üretiminin bir sonraki aşaması olan "nylon sera" 1965'ten sonra gerek Alata Teknik Bahçıvanlık Okulunda teknik uzmanların,⁴ gerekse öncü çiftçilerin başka illerdeki uygulamalardan yararlanarak yaptıkları denemelerin başarılı sonuç vermesiyle yaygınlaşmaya başlamıştır.⁵

Erdemli'deki seraların toplam alanına dair TÜİK verileri, 2001-2005 yılları arasında plastik seraların hızlı bir şekilde arttığını gösteriyor. Şekil 3 aynı zamanda 2004 yılından itibaren alçak tünel seralarından vazgeçildiğini gösteriyor. Alçak tüneller; bitki sıraları üzerine, yarım daire kesitli strüktürün üzerinin yumuşak plastik örtülerle örtülmesi sonucu elde edilen ve turfanda sebze yetiştiriciliğine izin veren sera türüdür. Bu daha az yatırım gerektiren ve daha sınırlı sebze yetiştiriciliğine izin veren alçak tünellerden plastik seralara geçiş, ilçedeki tarımsal üretimin doğasının da değişmekte olduğunu düşündürüyor. Nitekim söz konusu dönemde alçak tünellerde neredeyse yalnızca kabak yetiştirildiği anlaşılıyor. Plastik seraların sayısının artması ürün çeşitliliğinin de artmasına neden olmaktadır.

1995-2014 dönemi için seralarda üretilen ürünlerin dağılımı incelendiğinde (Şekil 4), alçak tünellerde yetiştirilen kabağın yanı sıra patlıcan, biber, fasulye ve marul üretimini gözlemliyoruz. Ama asıl önemli olan ve sera üretiminin esas ağırlığını oluşturan

Şekil 3. Erdemli'de alçak tünel ve plastik seralar (dekar). (Kaynak: TÜİK).

Şekil 4. Serada sebze üretimi (dekar). (Kaynak: TÜİK).

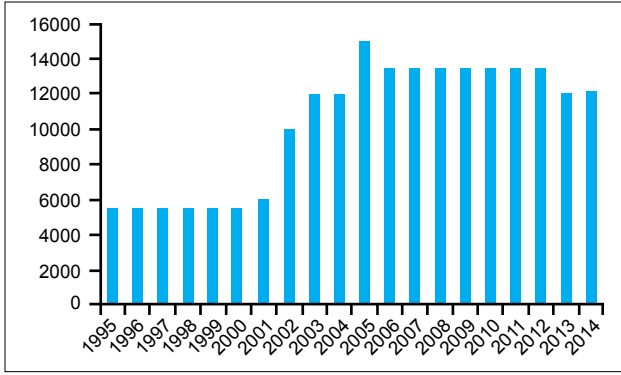
ran sebze türleri ise hıyar ve domates olduğu anlaşılıyor. 1995'te 20 da'lık bir alanda yapılan hıyar üretimi, 2003'te birden 1000 da'lık, 2014'te de 3283 da'lık bir alana yayılıyor.

Şekil 5'te, 164 katlık bu üretim artışını bile gölgede bırakan domates üretim miktarları gözleniyor. 1990ların ortalarında 5000 da civarında olan domates seraları alanı 2002'de ikiye katlanıp 10000 da'a, 2005'te 15000 da'a ulaşır. 2014'e gelindiğinde hafif bir düşüşle 12000 da'lık alanı kaplayan domates seraları alanı, en yoğun sera üretimini temsil etmektedir. Hala Antalya ilçelerinin üretim düzeyinin uzağında da olsa, domates üretiminin Erdemli için de çok önemli bir zirai ürün olduğu söylenebilir.⁶

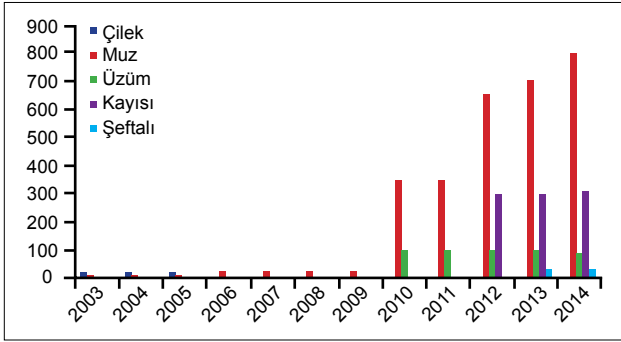
⁴ Turgut Kiper'e ait Çalışma Notları, 1961, Kiper Özel Arşivi.

⁵ M.Y. (7.4.2014, Erdemli) ve M. Ş. (11.4.2014, Erdemli) ile yapılan görüşmeler.

⁶ Erdemli'de 10 dekarlık alanda cam seralarda domates üretimi yapıldığı belirtilmelidir. Bu alan miktarı plastik seralarla kıyaslandığında domates üretimi açısından kayda değer görünmese de, cam seraların Erdemli'de kullanıldığı tek ürün olması bakımından zikretmeye değer.

Şekil 5. Domates ekili alan seralar (dekar). (Kaynak: TÜİK).

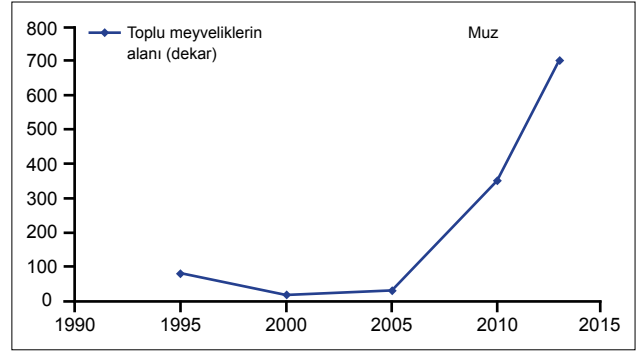

Şekil 6. Seralarda meyve yetiştiriciliği (dekar) (Kaynak: TÜİK).

Özellikle 2002 sonrasında, seraların yaygınlaşması, ürünlerin çeşitlenmesinde olmasının bir diğer çehresi de, seralarda sebzenin yanı sıra meyve yetiştiriciliğine de başlanmış olmasıdır. Şekil 6'da görüldüğü gibi, 2003 yılına kadar ilçede hiç görülmeyen meyve seraları, bu yıldan sonra öncelikle çilek üretiminde 2000 da'lık bir alanda ortaya çıkmış; 2010 yılında da muz seralarının toplam alanı hızlı bir artışla 2500 da'a ulaşmıştır. Çilek zaman içinde kaybolmuş, kayısı, şeftali, üzüm gibi diğer meyvelere ayrılan plastik seralarla, Erdemli'de yetiştirilen ürün çeşitliliği daha da artış göstermiştir.

Sera alanlarının bu kadar hızlı yayılması akla seralara ayrılan bu tarım sahasının nereden bulunduğu sorusunu getirmektedir. Akla ilk gelecek olan mevcut tarım alanlarının seraya dönüştürülmüş olduğudur. Nitekim yöreyle özdeşleşmiş narenciye bahçelerinin seralara dönüştürülmekte olduğu saha çalışması sırasında gerçekleştirilen görüşmelerde sık sık dile getirilen bir durumdur. Uydu fotoğrafları da bu gözlemin ne kadar yerinde olduğunu hiçbir şüpheye yer bırakmaksızın gözler önüne sermektedir.

Aşağıda alıntılarımız uydu fotoğrafları, son on yılda Erdemli'de narenciye üretiminden seracılığa kayışın boyutlarını net bir şekilde göstermektedir. Fotoğrafların bir başka önemi de, bu durumun Erdemli'nin herhangi bir mahallesinde değil, Lemas Vadisi'nde yaşanan değişimi özetliyor olmasıdır.

Şekil 7. Erdemli'de Muz Üretimi (dekar) (Kaynak: TÜİK).

Lemas Vadisi yörede limonun ilk üretildiği yer olarak bilinmekte ve "Lemas Limonu" olarak bilinen çok özel bir limon türüne ev sahipliği yapmaktadır. Limonun bu yöredeki anavatanı sayılabilecek vadide, narenciye bahçelerinin gözden çıkarılması, seracılığın bölgedeki artan önemini sergilemektedir. İlk fotoğrafta görüldüğü gibi, 2004 yılında vadi tamamen narenciye bahçeleri ile kaplı iken, 2010 yılına gelindiğinde narenciye bahçeleri arasındaki muz seralarının sayısı artmaktadır. Bugüne geldiğimizde ise, kural tersine dönmekte; seralar tüm vadi alanına yayılırken, narenciye bahçeleri aralarda azınlıkta kalmaktadır.

Lemas Vadisi'nde yaşanan bu dönüşümün Erdemli geneline nasıl yansıtıldığını görmek için muz üretim istatistiklerine başvurulabilir. Şekil 7, Erdemli'de muz ekili alanların 1995-2014 yılları arasındaki gelişimini göstermektedir. Görüldüğü gibi 1995-2005 yılları arasında 100 da'ı geçmeyen muz bahçeleri, 2005 sonrasında çok hızlı bir gelişim gösterip, 2010 yılında 350 da'a ulaşılmıştır. Sonraki dört yılda ikiye katlanan muz bahçeleri 700 da'lık bir alana yayılmış durumdadır. Böylesi bir alan genişlemesi tabii ki, muz rekoltesini de aynı oranda arttırmaktadır. Nitekim 2005 yılına kadar önemsiz düzeyler seyreden yıllık toplam muz üretimi, 2010 yılında 500 tonu geçmiştir. 2014 yılına gelindiğinde ise rekolte sekiz kat artarak 4000 ton seviyelerine geçmiştir (Şekil 8-10, Şekil 11).

Yürüttüğümüz araştırma projesi kapsamında Erdemli'nin sosyo-ekonomik aktörleri ile gerçekleştirdiğimiz mülakatlarda artan muz üretimi gözlemlerine eşlik eden bir diğer ifade de avokado üretiminin yaygınlaşmakta olmasıdır. Üretim istatistikleride bu eğilimi doğrulamaktadır. Avakado'nun yöredeki ilk üreticilerinden biri bu geçişi şöyle açıklıyor:

"Avakadoyu da işte yavaş yavaş bu narenciye gelininin aşağı çekileceğini gördüğümüz için, Kargıpınarı'nda rahmetli oldu bir amcamız vardı. O ilk yapmıştı. Türkiye'nin ilk avakado üreticisi oydu... avakado biraz daha narenciye kıyasla geç verime yatan, efendim ilk başlarda da, verimliliği çok az olan, daha

Şekil 8. Lemas Vadisi 2004.

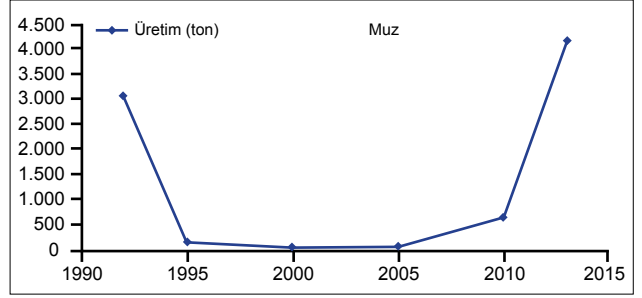

Şekil 9. Lemas Vadisi (2010).

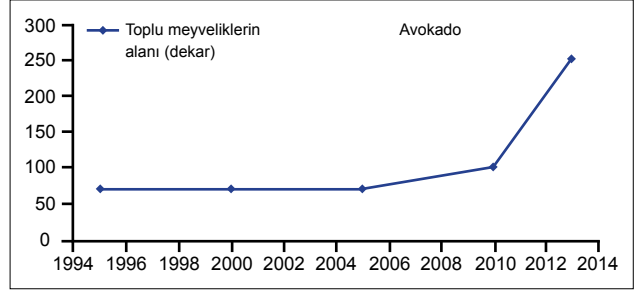

Şekil 10. Lemas Vadisi (2015).

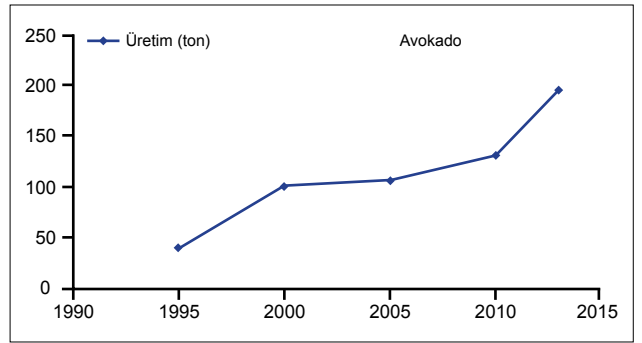
sonra verimi artan bir şey olduğu için çok hızlı gelişmiyor. Çok hızlı üretimi artmıyor. Onun için üretip de pazarlama sıkıntısını fazla yaşamadık. Vatandaşın da şu anda tüketim alışkanlığı yavaş yavaş artıyor bayağı bayağı artıyor. Bizim dahilindeki üretimin artışı vatandaşın tüketiminin artışından daha yavaş... ben Ankara'da, İstanbul'da hallere gönderiyorum. Oralardaki şubelerimize. Bir de burada büyük bir marketin

Şekil 11. Erdemli'de Muz Üretimi (rekolte) (Kaynak: TÜİK).

Şekil 12. Avokado üretim alanlarının değişimi (Kaynak: TÜİK).

Şekil 13. Avokado yıllık üretim miktarları (Kaynak: TÜİK).

bölge müdürlüğü var onlara veriyoruz. Onlar da dağıtıyorlar kendilerince.”⁷

Bu itkilerle tıpkı muz üretiminde olduğu gibi 2005 yılı, avokado üretimi için de bir kırılma noktası oluyor. 2005'te 60-70 da olan üretim alanı, 2014'te 250 da'a erişirken, üretim miktarı da 40 tondan 200 tona çıkıyor (Şekil 12, 13).

Sonuç olarak, ürün çeşitlendirme Erdemli çiftçisi için de, ekonomik baskılara yönelik önemli bir hayatta kalma stratejisi haline gelmiştir. Bir yandan, meyve ve sebze üretimine geçiş diğer yandan seracılığın yaygınlaşması ile muz ve avokado gibi verimliliği daha yüksek ürünlerin tercih edilmesi bu ürünü çeşitlendirme stratejisinin somut yansımalarıdır. Bu süreçte aile bireylerinin emeğine başvurulmasının (self-exploitation)

⁷ A.Y. ile görüşme, 27/2/2015, Erdemli.

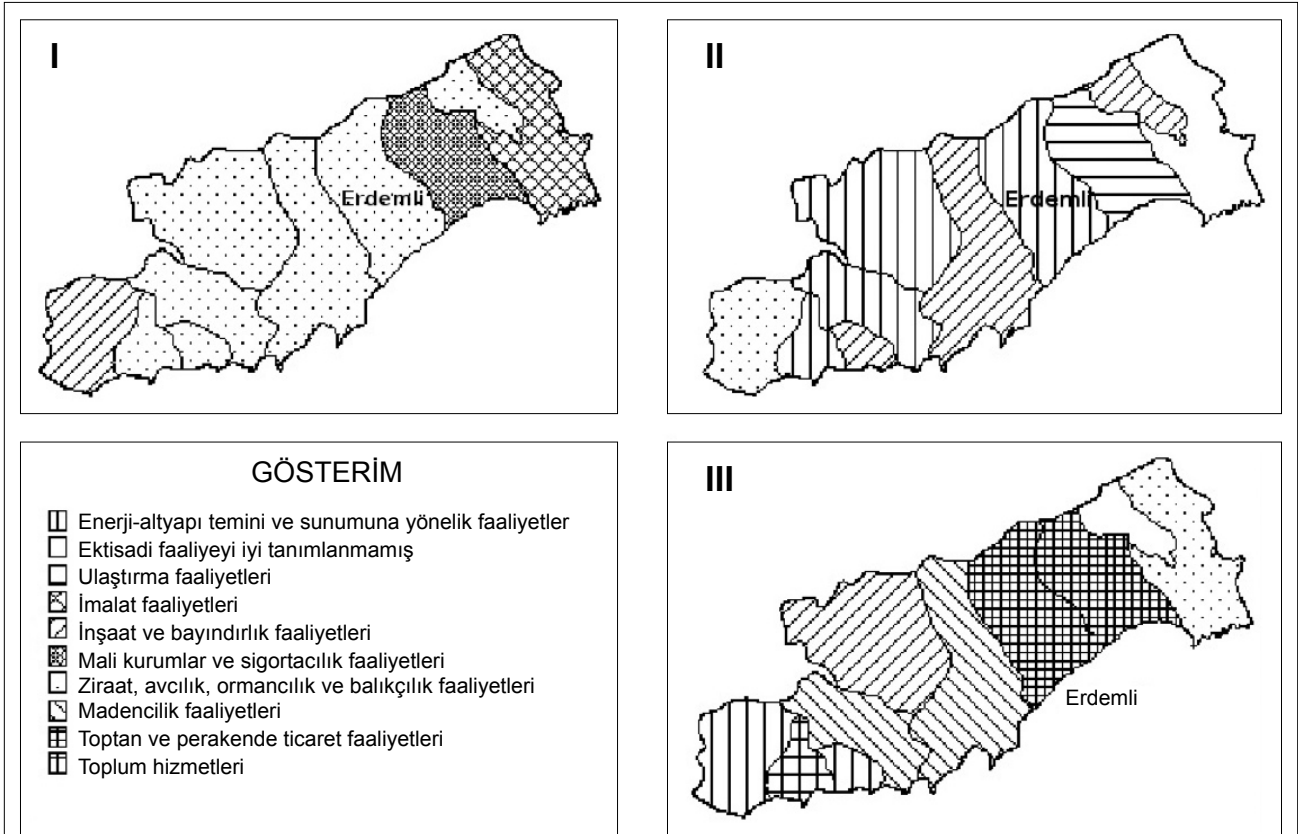
önemli bir unsur olduğu da akılda tutulmalı. Erdemli'de tarımsal üretimin sürdürülmesinde, ürün çeşitlendirmenin dışında başka bir önemli yöntemin de olduğu izleyen bölümün temel savı olacaktır.

Tarımdışı Kentsel Faaliyetler

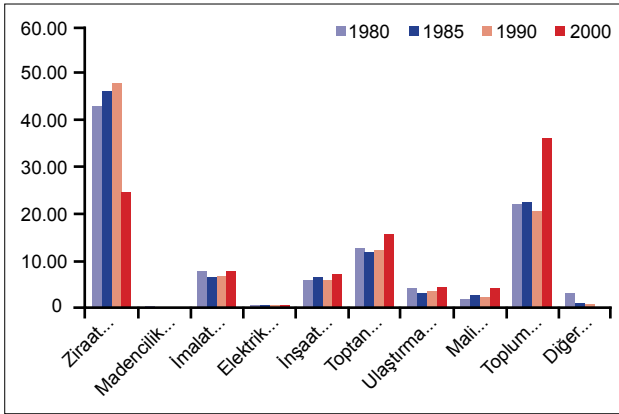
Keyder ve Yenal (2013a, p. 92), kırsal nüfusun gitgide daha yoğun bir şekilde tarım dışı faaliyetlerle hayatını kazandığını, bunun sonucunda da "kırsal kesimde gelir getiren faaliyetlerin çeşitliliği ve karmaşıklığı açısından kentsel bölgeleri andıran koşullarda yaşayanların oranında bir artış gözlemlenmeye" başlandığını belirtmektedir. Tarımdan kopuş (de-agrarianization) olarak adlandırılan bu sürecin Erdemli'de ne kadar geçerli olduğu görülerek, Erdemli'nin kırsal yaşamındaki kentsel niteliğe sahip bir başka boyut irdelenmeye çalışılacaktır.

Harita 4'de, 1990 yılı için (gösterimde belirtilmiş olan ve DİE'nin tanımlamış olduğu iktisadi faaliyetler dikkate alınarak) il geneli içindeki ağırlıkları tespit edilerek, ilçelerde en etkin olan 3 ekonomik sektör irdelenmektedir. Bu sektörlerin belirlenmesinde çalışan nüfusun ekonomik sektörlerdeki büyüklüğü ve dağılımı esas alınmıştır.

Harita 4/I'de Mersin'in batısındaki tüm ilçelerde hakim olan ekonomik sektörün tarım olduğu görülmektedir. Sadece bu harita dikkate alındığında Erdemli'nin ekonomik açıdan Silifke, Mut ve Anamur'dan farklı olmadığı söylenebilir. Ancak ilçede en etkili olan ikinci ve üçüncü sektörler nelerdir diye sorulduğunda fark ortaya çıkmaktadır. Harita 4/II'de bu fark çok önemli görünmemektedir. Zira Erdemli'de ikinci ve üçüncü önemdeki sektörler "enerji, altyapı temini ve sunumuna yönelik faaliyetler" olarak çıkmıştır. Bu sektörde çalışan sayısı genellikle tüm yerleşmelerde çok düşüktür. Ancak Harita 4/III Erdemli'nin diğer ilçelerden farkını ortaya çıkarmaktadır. Çünkü burada toptan ve perakende ticarete çalışanların oranının il geneli ile kıyaslandığında öne çıktığı görülmektedir. Bu tespitten ticaret sektörü bakımından Erdemli'nin Mersin'e benzediği gibi bir yorum çıkarmak doğru değildir. Ancak Erdemli'nin Mersin metropol alanına entegre olmaya başladığı ve batısındaki ilçelere göre ticaret faaliyetinin etkinliği açısından daha gelişmiş bir konuma yükseldiği düşünülebilir. Erdemli'de ticaret faaliyetindeki bu etkin durumun oluşumunda, özellikle tarımsal üretime bağlı olan komisyoncular ile ilaç, gübre, tarım alet ve makineleri, sulama teçhizatı vb ticareti yapan birimlerin payı ve bu birimlerin istihdam kapasiteleri daha detaylı bir irdelenmeyi beklemektedir.

Harita 4. İlçe toplamlarına göre birinci, ikinci ve üçüncü en yüksek yoğunlaşma katsayılarına karşılık gelen iktisadi faaliyet kolları (1990 nüfus sayımı) (Kaynak: Beyhan (2001)).

Şekil 14. Erdemli'nin İstihdam Alanlarının Dağılımı (Kaynak: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü [1983, 1987, 1993], TÜİK [2015d]).

Bu il içi ekonomik öncelik alan analizi, Erdemli özelinde istihdam yüzdesi olarak tartışıldığında; Şekil 14, ilçe merkezinde tarımın net bir şekilde ana istihdam alanı olduğunu göstermektedir. Tarım'da çalışan işgücü 2000 yılına kadar yüzde 40'lık bir ağırlığa sahipken, 2000 yılına geldiğimizde ise bu oran yüzde 25 seviyesine inmektedir. Buna mukabil hizmet sektörü aynı yıl yüzde 36'lık ağırlıkla birincil istihdam alanı olarak öne çıkmaktadır. 2000'den bu yana nüfus sayımlarının yapılmıyor ve nüfusun istihdamına ilişkin verilerin toplanmıyor oluşu ne yazık ki çalışan nüfusun ekonomik sektörlere dağılımının günümüzdeki durumunu görmemizi imkânsız kılmaktadır. Fakat yine de, 1990-2000 arasındaki kırılmanın büyüklüğü, hizmet sektörünün yüzde 55'lik artış Erdemli'nin ekonomik doğasında radikal bir dönüşüme işaret etmektedir. Artık tarımsal faaliyetlerin, istihdamdaki önemini korumakla birlikte, birinci sırada olmadığı bir yerleşim birimi söz konusudur. Bu anlamda demografik kıyışmanın 2000 yılından sonra kentsel bir ekonomik hayata evirildiği iddia edilebilir. Bu da Erdemli'nin ekonomisinin de gitgide kentselleştiğini düşündürmektedir.

İstihdam oranlarındaki kentsel sektörler lehine bu kayda değer değişim Erdemli'deki tarımsal üretim faaliyetlerinin sürdürülmesi ve tarım sahasının gelişmesi ile nasıl ilişkilendirilebilir? Alanda yapılan görüşme ve gözlemler sonucunda birincil geçim kaynağı ticaret ve kentsel hizmetler olan hanelerin tarımsal faaliyetlerini sürdürdükleri tespit edilmiştir. Söz konusu haneler kentsel sektörlerden elde ettikleri birikimle tarımsal üretimde kullanılan teknolojiyi yenileyebilmekte, risk alabilmekte, kar beklentisini erteleyebilmektedir. Öyle ki bazı küçük işletmeler kentsel sektörlerdeki pozisyonlarına dayanarak topraksız tarım gibi gelişmiş teknik ve ihtisaslaşmış bilgi gerektiren alanlara yatırım yapabilmektedirler.⁸ Öte yandan pazarın durgun olduğu dönemlerdeki zararlarını diğer gelirleriyle dengeleyebilmektedir. Ancak tarım işçisi, ortakçı veya başka gelir kaynağı olmayan küçük

⁸ A.S. ile görüşme, 22/7/2015, Erdemli.

⁹ Yataklama, narenciyenin hasadının ardından Kapadokya yöresinde, özellikle Ortahisar'daki kayadan oyma doğal soğuk hava depolarında 10 aya kadar bekletilmesine verilen addır. Her yıl yaklaşık 6 milyon sandık limonun bu şekilde bölgede bekletildiği ifade edilir (bkz. <http://www.sabah.com.tr/akdeniz/2014/02/12/mersinde-yetisiyor-kapadokya-lezzet-kazaniyor> son başvuru 1 Aralık 2015).

işletme sahibi hanelerin yaşam koşulları giderek zorlaşmaktadır. Tarımın hanenin ikinci faaliyet alanı veya tarımın yanı sıra hane ekonomisini destekleyen bir diğer sektörün olması gerçeği farklı boyutlarıyla araştırılmayı bekleyen bir konudur. Özellikle 1980 öncesinde Türkiye'nin kentleşme sürecinde kentsel alanda kırsal kaynaklarla desteklenen aile ekonomisi karakterinin tersine dönebileceği, yani tarımsal üretimin sürdürülebilmesinde kırsal üretimin kentsel kaynaklarla desteklenmeye bağlı olduğu, 1990'lardan sonra Erdemli özelinde gözlenebilmektedir.

Sonuç

Joseph Szyliowicz (1966) "Political Change in Rural Turkey" başlıklı çalışmasını gerçekleştirdiğinde, ana sorunsalı çiçeği burnundaki Erdemli ilçesi ile Mersin arasındaki karayolunun bu yerleşim yerinin sosyo-kültürel ve siyasi hayatında nasıl bir değişikliğe sebep olacağıdır. Çalışmanın yer verdiği 40'lı yıllar da hesaba katılacak olursa, Erdemli'nin 70 yıllık gelişiminde bu değişkenin gerçekten de ana unsur olduğu gözlenebilir.

Bu gözlemin ilk doğrulaması nüfus artış şablonları izlediğinde edinilebilir. Karayolunun paralel olarak uzandığı kıyı şeridi aynı zamanda demografik açıdan ana cazibe hattı olmaktadır. Daha yüksek kuzey kesimleri istikrarlı olarak nüfus kaybederken, güneydeki kıyı şeridi gitgide kalabalıklaşmaktadır. Bu kıyışma, sadece bir demografik hareketin ötesinde ekonomik bir dönüşüm anlamına da gelmektedir.

Yarı göçebe hayatın hayvancılık odaklı ekonomisi, özellikle narenciye üretimi ile tarımsal bir nitelik kazanmıştır. Narenciyenin gelişimi hem Kapadokya'daki yatak imkanları,⁹ hem de ürünlerin doğrudan pazara ulaştırılabilmesi açısından karayolunun sağladığı entegrasyon imkanları ile doğrudan ilişkilidir. Bölgesel ve ulusal pazarlara ulaşımın düşük maliyeti olması, küçük üreticiliğin ayakta kalmasına izin veren bir etken olarak düşünülebilir. Aynı minvalde, daha sonrasında seraların yaygınlaşması ve tarımsal ürünlerin çeşitlenmesi de bu pazarlara ucuz erişimin bir sonucudur. 2000 sonrasında da, hizmet sektörünün hızlı gelişimi, Erdemli'nin Mersin metropoliten alanın ekonomisi ile bütünleşmesiyle doğrudan ilişkilidir.

Sonuç olarak, 1980 sonrasında Türkiye'de tarıma yönelik olumsuzluklar arttığı halde, zirai doğası hala belirgin olan Erdemli'nin nüfusunu koruması ve hatta arttırması, bu tarımsal hayatın kentsel avantajlara sahip olmasından kaynaklanıyor denebilir. Gerek tarımsal ürünlerin değerlendirilmesi ve çeşitlendirilmesinde, gerekse de daha kentsel istihdam olanakları ile desteklenmesinde, Erdemli'nin Mersin metropoliten alanına entegrasyonunun etkili olduğu ifade edilebilir. Başka bir deyişle, Erdemli'nin çiftçi niteliğinin devamını sağlayan, onun kentselliği gibi düşünülebilir.

KAYNAKLAR

- Akşit, B. (2006). Köy, Kırsal Kalkınma ve Kırsal Hanehalkı / Aile Araştırmaları: 1923-2002 Yılları Arası Eleştirel Bir Yazın Taraması. Değişen Mekân-Mekânsal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara toplu Bakış: 1923-2003. Ed. A. Eraydın (123-163). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Beyhan, B., & Yoloğlu, A. C. (2013). Nüfusun Makansal Dağılım Öryütüsünün Değişimi: Yeni Bir Yöntem Arayışı ve Mersin Üzerinde Uygulaması (1935-2010). içinde Y. Sarıkaya Levent & M. Uçar (Eds.), Mersinden Mimarlık Planlama Tasarım Yazıları (pp. 177-199). Mersin: Mersin Üniversitesi Yay.
- Beyhan, B. (2001). İçel'in Sosyo-Ekonomik Yapısının Mekansal Olarak Çözümlemesi ve Nüfus Tahminleri, basılmamış teknik rapor.
- Bor, Ö. (2014). Yeni Tarım Düzeni. In A. Aysu & M. S. Kayaoğlu (Eds.), Köylülükten Sonra Tarım: Osmanlıdan Günümüze Çiftçinin İlgası ve Şirketleşme (pp. 82-121). Ankara: Epos yay.
- Keyder, Ç., & Yenal, Z. (2013a). Artık Her Şey Metalaşıyor: Küreselleşen Türkiye'de Tarımsal Dönüşüm. In Bildiğimiz Tarımın Sonu: Küresel İktidar ve Köylülük (pp. 49-102). İletişim yay.
- Keyder, Ç., & Yenal, Z. (2013b). Değişen Köyler ve Tarım Tartışmaları. içinde Bildiğimiz Tarımın Sonu: Küresel İktidar ve Köylülük (pp. 169-190). İstanbul: İletişim yay.
- Keyder, Ç. (2009). Türk Tarımında Küçük Köylü Mülkiyetinin Tarihsel Oluşumu ve Bugünkü Yapısı. Toplumsal Tarih Çalışmaları (pp. 257-302). İstanbul: İletişim yay.
- Kıray, M. B. (1982). Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, İletişim Yayınları, Ankara.
- Kiper, N., Bayraktar, U., & Yoloğlu, A. C. (2014). Köyden Büyükşehire: Erdemli Kentinin Kırsallığı. içinde V. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu bildiriler kitabı (pp. 495-511).
- Köse, E. (2013). Ayanlar Çağında İçel Sancağında Sosyal Hareketlilik. İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Mazak, M. (2011). Osmanlı Arşiv Belgelerinde Erdemli Alata İskelesi ve Ticari Potansiyeli. içinde Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu - III: Mersin ve Doğu Akdeniz Bildiriler Kitabı. Mersin: Mersin Üniversitesi ve Mersin Deniz Ticaret Odası.
- Önal, N. E. (2014). Varlığı bir dert, yokluğu yara: Cumhuriyet tarihi boyunca devletin tarıma müdahaleleri. içinde A. Aysu & M. S. Kayaoğlu (Eds.), Köylülükten Sonra Tarım: Osmanlıdan Günümüze Çiftçinin İlgası ve Şirketleşme (pp. 283-305). Ankara: Epos yay.
- Szyliowicz, J. (1966). Political Change in Rural Turkey. The Hague: Mouton & Co.
- Tabak, F. (1998). Bereketli Hilal'in Batısında Tarımsal Dalgalanmalar ve Emeğin Kontrolü. Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım. Ed. Keyder ve Tabak (pp. 139-159). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü (1937) Genel Nüfus Sayımı: Kati ve Mufassal Neticeler, Köyler Nüfusu - 20 İlk Teşrin 1935, Hüsnü Tabiat Basımevi, İstanbul.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1940) Genel Nüfus Sayımı: Vilâyetler, Kazalar, Nahiyeler ve Köyler İtibariyle Nüfus ve Yüzey ölçü - 20 İlk Teşrin 1940, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Kitaplığı, 305-313.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1945) Genel Nüfus Sayımı - 21.10.1945, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Kitaplığı, 279-287.
- T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü (1954) Umumi Nüfus Sayımı: Vilâyet, Kaza, Nahiye ve Köyler İtibariyle Nüfus - 22.10.1950, İstatistik Umum Müdürlüğü, 200-205.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1961) Genel Nüfus Sayımı: Vilâyet, Kaza, Nahiye ve Köyler İtibariyle Nüfus - 23.10.1955, İstatistik Genel Müdürlüğü, 255-263.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1963) Genel Nüfus Sayımı: İl, İlçe, Bucak ve Köyler İtibariyle Nüfus - 23.10.1960, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 280-288.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1968) Genel Nüfus Sayımı: İdari bölünüş - il, ilçe, bucak ve köy (muhtarlık) nüfusları - 24.10.1965, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 321-330.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1973) Genel nüfus sayımı: İdari bölünüş - il, ilçe, bucak ve köy (muhtarlık) nüfusları - 25.10.1970, Ankara: DİE Matbaası.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1978) Genel nüfus sayımı: İdari bölünüş - il, ilçe, bucak ve köy (muhtarlık) nüfusları - 26.10.1975, Ankara: DİE Matbaası.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1981) Genel nüfus sayımı: idari bölünüş - 12.10.1980, Ankara: DİE Matbaası.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1983) Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri - 12.10.1980 - İçel İli, Ankara: DİE Matbaası.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1986) Genel nüfus sayımı: idari bölünüş - 20.10.1985, Ankara: DİE Matbaası.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1987) 1985 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri - 20.10.1985 - İçel İli, Ankara: DİE Matbaası.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1991) 1990 Genel nüfus sayımı: idari bölünüş, Ankara: DİE Matbaası.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1993) 1990 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri - İçel İli, Ankara: DİE Matbaası.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (2001) 1997 Nüfus Tespiti, sayısal ortamda temin edilen idari bölünüşe göre Mersin ili nüfus bilgisi.
- TÜİK (2015a) 2000 Genel Nüfus Sayımı, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/nufusmenuapp/menu.zul>.
- TÜİK (2015b) 2007 Adrese Dayalı Nüfus Sayımı, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>.
- TÜİK (2015c) 2010 Adrese Dayalı Nüfus Sayımı, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>.
- TÜİK (2015d) 2000 Genel Nüfus Sayımı, Ekonomik Nitelikler, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/nufusapp/idari.zul?>
- Yalçın, A.R. (1993). Cenupta Türkmen Oymakları. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.